

Pleidooi voor een sterke kennisbasis

‘Wie de betrekkingen tussen overheid en kunst op een bepaald territorium, in casu Nederland, wil leren kennen en begrijpen, moet uitgaan van de ontwikkeling der feiten en denkbeelden.’

(Boekman 1939, 5)

De opbouw van een duurzame kennisinfrastructuur vraagt naast monitoring om verbreding en verdieping van de gebruikte kennis. Vanuit een kenniscyclus die zich beweegt langs drie lijnen – signaleren, ontwikkelen en delen – wordt vormgegeven aan een solide kennisbasis die nodig is om bredere keuzes te maken in de culturele praktijk en het beleid.

An de vooravond van het 60-jarig jubileum van de Boekmanstichting in 2023 is de neiging om achterom te kijken moeilijk te onderdrukken. In dit geval zelfs voorbij het ontstaan van de stichting, naar het proefschrift van haar naamgever, Emanuel Boekman. Hij stelde namelijk dat het nodig is om de ontwikkelingen in feiten en denkbeelden te volgen om de relatie tussen kunst en overheid te leren kennen. Een op het oog logische gedachte die bovendien bijzonder actueel lijkt te zijn in een tijd waarin grotere denkbeelden lang niet altijd gehinderd worden door feiten. Toch is het nemen van beleidskeuzes of bestuurlijke beslissingen vanuit een kennisbasis in deze sector niet gangbaar. Mede omdat de bestaande kennisstructuur op verschillende punten nog niet toereikend is.

Een goede kennisvraag

Wanneer over feiten wordt gesproken, bestaat de neiging om deze binair te interpreteren. Een feit is juist of onjuist, en in dat laatste geval dus eigenlijk geen feit meer. In fundamentele zin klopt dit natuurlijk, maar het geeft feiten soms een onomstotelijke positie, een verondersteld onbevraagbaar objectief karakter waarover weinig gesprek te voeren valt. De vraag is alleen of de gegevens waarmee feitelijkheden worden onderbouwd altijd zo eenduidig zijn te interpreteren. Achter gegevens kunnen meerdere

Rogier Brom

vragen en aannames schuilgaan. Het gaat erom de goede kennisvraag te stellen wanneer wordt gestart met gegevensverzameling, en hier opnieuw bij stil te staan bij het interpreteren van die gegevens.

Een voorbeeld: als onder Halbe Zijlstra wordt ingezet op het versterken van het ondernemerschap, lijken de eigen inkomsten een logische indicator om het succes hiervan te meten.

Daarnaast zag Zijlstra het meer inspelen op de wensen van het publiek als dé weg om van het zogenaamde subsidie-infuus af te geraken en richting een gezondere culturele onderneming te komen. Het tellen van bezoekerscijfers lijkt dan ook een tweede geschikte indicator om het succes te meten. Aan deze indicatoren zijn echter meerdere bezwaren te verbinden. Allereerst bieden ze een te eenzijdig perspectief op resultaat. Hoewel ze succes op de beoogde punten meetbaar maken, zeggen ze niets over de kosten van de keuze. In de periode waarin wordt ingezet op het vergroten van eigen inkomsten en bezoekerscijfers, begint het culturele ondernemerschap zich namelijk ook sterker te kenmerken door het mijden van risico's door vaste personeelskosten laag te houden. Na 2010 daalt het aantal banen (inclusief de bijbehorende fte's) en stijgt het aantal zelfstandigen waarmee de precariteit op de culturele arbeidsmarkt toeneemt. Zoals Mirko Schäfer verderop in dit nummer duidelijk maakt: alleen het tellen van waarden is niet voldoende, het belang van een juiste interpretatie is niet te onderschatten.

In het verlengde hiervan ligt het bezwaar dat eigen inkomsten en bezoekerscijfers als indicatoren voor monitoring niet precies genoeg zijn. Ze slaan de situatie plat. Daarbij blijven een ontwikkeling van bestaande denkbeelden en de informatiebehoeften die daarbij horen buiten beeld. Na Zijlstra groeide immers de wens om te zorgen voor een breder publieksbereik van kunst en cultuur. Dan is het constateren van een toename of afname in bezoekerscijfers niet voldoende om dit aan te tonen. Wanneer de bezoekerscijfers toenemen binnen een homogene groep, dan onderschrijft het niet het beoogde resultaat. Daarnaast worden veel van de gegevens in eerste instantie

verzameld met het oog op verantwoording. Het resultaat daarvan is dat er overwegend achteruit wordt gekeken en de dataverzameling vaak wordt toegespitst op specifieke – soms zelfs individuele – uitgangspunten. Verantwoording en verschillende mogelijkheden en moeilijkheden die met verantwoording verbonden zijn komen in dit nummer uitgebreid aan bod in het artikel van Sjors Overman en Claartje Rasterhoff. Daarbij is het wel goed om erbij stil te staan dat het bij verantwoording van belang is dat onderzoekers en beleidsmakers actief zijn, maar dat de organisaties binnen de sector ook zélf investeren in het monitoren van de voortgang. Willen bijvoorbeeld 'de codes' (*Fair Practice Code*, *Code Diversiteit & Inclusie* en *Code Cultural Governance*) werkelijk kans van slagen hebben, dan is het van belang om de ontwikkelingen op die gebieden inzichtelijk te maken. Daarvoor zijn gegevens nodig. Het is dan belangrijk om de goede gegevens te verzamelen en deze verzameling ook op langere termijn en in onderlinge afstemming te borgen.

Belang van monitoring

Het stellen van een goede onderzoeksvraag en het vinden van gegevens om deze te beantwoorden is een oplossing die op een specifiek moment kennis levert. Om echter een goed begrip te krijgen van de samenhang tussen beleid, de culturele en creatieve sector en de samenleving is het van belang om de ontwikkeling over een langere termijn inzichtelijk te krijgen. Monitoring maakt het mogelijk een duurzame kennisinfrastructuur op te bouwen. Deze is nodig om vanuit lange lijnen inzichten te hebben in actuele ontwikkelingen.

Een recent voorbeeld is de grote kennisbehoefte die ontstond toen de ontregelende kracht van het coronavirus duidelijk werd. De *Monitor creatieve industrie* volgde al lange tijd economische ontwikkelingen binnen de creatieve industrie. Dat maakte het mogelijk om zichtbaar te maken hoe in 2020 bijvoorbeeld de zogeheten toegevoegde waarde zich ontwikkelde.¹ Daaruit worden grote verschillen duidelijk tussen de Nederlandse economie als →

geheel, waar de toegevoegde waarde ten opzichte van 2019 daalde met 3,8 procent, en de creatieve industrie waar die daling 25,4 procent was. En ook binnen de creatieve industrie zijn grote verschillen te zien, met een daling van 60,8 procent in de deelsector Kunsten en cultureel erfgoed, terwijl de daling bij de Creatieve zakelijke dienstverlening met 6,3 procent aanzienlijk kleiner is (Rutten et al. 2022). Doordat dit al vóór corona werd gemeten, is het mogelijk om vrij precies te zien waar de pijn van de coronamaatregelen zit. Met andere vragen waar de sector zich voor gesteld zag was het moeilijker in de kennisbehoefte te voorzien. Hiervoor waren nog geen structureel verzamelde gegevens beschikbaar om de actuele cijfers tegen af te zetten.

Instrumenteel karakter

De Boekmanstichting wil met de *Cultuurmonitor* bijdragen aan een stabiele infrastructuur voor kennis over en binnen de sector. De *Cultuurmonitor* werd in 2020 als pilot gepubliceerd en kende in 2021 een eerste volledige editie die vervolgens doorlopend werd geüpdatet. De term ‘instrument’ wordt daarbij nadrukkelijk gehanteerd omdat het niet gaat om een rapportage waarin de stand van zaken als afgerond geheel wordt gepresenteerd. De *Cultuurmonitor* is een website waarop met een dashboard gegevens worden aangeboden, vergezeld van analyses. Deze analyses zijn van groot belang om de gegevens van context te voorzien. Of, in de woorden van Boekman, de feiten in de context van de bestaande denkbeelden te plaatsen. Bovendien zit het instrumentele karakter in het feit dat we de monitor gebruiken om de bestaande kennisbehoeften scherper in beeld te krijgen.

Vanuit de beschikbare gegevens worden analyses stevast afgesloten met wensen voor verder onderzoek. Dit is mede onderdeel van het proces waarmee de analyses tot stand komen: door middel van interviews en focus-groepsgesprekken worden mensen uit verschillende delen van de sector betrokken bij de duiding van wat er al aan kennis is en het blootleggen van wat er nog nodig is. In de onderliggende structuur worden verschillende domeinen binnen de sector naast elkaar gelegd en doorkruist door verschillende thema's.

Zo zijn er bijvoorbeeld analyses voor domeinen als audiovisueel, beeldende kunst en erfgoed waarin bij urgente ontwikkelingen en thema's wordt stilgestaan. Maar er zijn ook analyses van grotere thema's zelf, waarbij bijvoorbeeld kennis rondom duurzaamheid, digitalisering, diversiteit en inclusie en de culturele beroepspraktijk zijn weg vindt.

Het is daarbij echter wel nodig om kritisch te blijven kijken naar de kennisinfrastructuur die wordt opgebouwd. Hoewel met bijvoorbeeld domeinen als architectuur en games breder naar de sector wordt gekeken dan in veel voorgaande monitoringsinstrumenten, is het belangrijk om te blijven waken voor een beperking tot de institutionele infrastructuur die in beeld is bij overheden. Gegevenslevering vanuit het gesubsidieerde deel van de sector levert weliswaar een rijk scala aan mogelijkheden op voor monitoring, maar dit is beter geschikt voor verantwoording (waarvoor de gegevens vaak ook worden verzameld) dan voor het peilen van een kennisbehoefte en het scheppen van een kennisbasis die nodig is om bredere keuzes te maken in de culturele praktijk en het beleid. Ook hierin toont zich het belang van de combinatie van feiten en denkbeelden. Het is daarbij, zoals Jasmijn Rana en Anouk de Koning in hun artikel aangeven, van groot belang om een heldere probleemanalyse te hebben voordat gekeken wordt welke gegevens beschikbaar zijn of zouden moeten komen.

Het is belangrijk om te blijven waken voor een beperking tot de institutionele infrastructuur die in beeld is bij overheden

Sterke kennisbasis

Met alleen monitoring is het moeilijk om een sterke kennisbasis te bouwen waarop beleidsmakers en professionals in de sector keuzes over koers en positionering kunnen baseren. Daarvoor is meer nodig: bestaande denkbeelden en patronen rondom wat relevante kennis is en waar die ligt, moeten kritisch in kaart worden gebracht. De Boekmanstichting zal hierin een proactieve rol vervullen. Bovendien moet de sector gestimuleerd worden om vanuit zo'n kennisbasis te werken, wat vooralsnog lang niet altijd gebeurt.

Het werk dat de Boekmanstichting doet en de rol die onderzoek en data hierin spelen zijn dan ook breder dan de *Cultuurmonitor* alleen. Verschillende activiteiten spelen samen een rol in deze kenniscyclus. Die bestaat uit drie fasen die er gezamenlijk voor zorgen dat kennis zich blijft doorontwikkelen. Het gaat daarbij in eerste instantie om signaleren, waarmee inzichtelijk wordt gemaakt welke kennisbehoeften er zijn en hoe het vraagstuk er uit ziet waar de kennis zich toe zou moeten verhouden. Vervolgens wordt nieuwe kennis ontwikkeld door onderzoek en samenwerkingsprojecten waarbinnen onderbelichte of ontbrekende kennis en kennisinfrastructuren worden uitgediept, zoals de Boekmanstichting recent deed in het ontwerp onderzoek naar parallelle werelden en tussenruimtes.² Deze kennis wordt gedeeld, niet altijd als eindopbrengst, maar vooral ook als uitwisseling om te zien welke vervolgvragen het oplevert en welke andere interpretaties mogelijk zijn. Zo voedt het vervolgens weer een nieuwe cyclus door vanuit de opbrengsten opnieuw te signaleren. Het doel hierachter is om zowel het veld actief te betrekken bij kennisproductie, als om ervoor te zorgen dat er een sterke en bruikbare kennisbasis ontstaat en te inspireren deze ook te gebruiken. Claartje Rasterhoff en Maartje Goedhart leggen in hun artikel over de Kennisagenda duidelijk uit welke rol ook deze agenda speelt in dit proces. Ook democratisering van wat de kennis is die hierin een plek krijgt is daarbij een belangrijke factor.

Breder kennisbegrip

Binnen deze kenniscyclus bevragen we dan ook de dominante norm van wat als kennis wordt gezien en hoe dit wordt gelegitimeerd.

De Boekmanstichting is uiteraard niet de eerste die dit ziet en ook niet de enige die zich hiervoor inspanst. Wel ziet de stichting een duidelijke rol voor zichzelf weggelegd om de solide basis die ze legt door het bijeenbrengen van bestaande feiten en denkbeelden en het monitoren van trends daarbinnen te verrijken.

Wat daarvoor nodig is, is een kennisbasis die niet alleen structuren beslaat die al een plek hebben in bestaande gegevens, maar ook bouwt aan een kennisbasis met ruimte voor ontwikkeling. Bestaande kennis die nodig is om een goed beeld te krijgen van wat de toekomstige kennisbehoefte zou kunnen zijn, blijft nu nog te vaak buiten de bestaande infrastructuur waarover afstemming plaatsvindt. Binnen activiteiten, gesprekken en samenwerkingsverbanden geeft de Boekmanstichting vanuit een positie van gelijkwaardigheid vorm aan uitwisseling van kennis en expertise. Deze kennis moet gecombineerd worden met de cijfers en trends die al structureel verzameld worden. Zo wordt duidelijk of het tellen van bezoekcijfers of eigen inkomsten afdoende is en zo niet, welke indicatoren ontbreken. En of de probleemanalyse waarvoor een antwoord wordt gezocht wel duidelijk genoeg is. De zo opgedane kennis moet vervolgens worden opgenomen in een onderling afgestemde infrastructuur. Zo ontstaat een sterke kennisbasis die zowel bruikbaar is als ook daadwerkelijk gebruikt wordt, betrouwbaar is voor huidige vragen en voorbereid op de kennisbehoefte van de toekomst. •

Literatuur

- Boekman, E. (1939) *Overheid en kunst in Nederland*. Amsterdam: Boekmanstichting (herdr. 1989).
 Rutten, P., W. Manshanden en F. Visser (2022) *Monitor creatieve industrie 2021: Nederland, top-10 steden, gevolgen van COVID-19*. Hilversum: Stichting Media Perspectives.

Noten

- 1 Voor het bepalen van de toegevoegde waarde worden de kosten van de productie in mindering gebracht op de productiewaarde (Rutten et al. 2022, 52).
- 2 Op: www.boekman.nl/activiteit/symposium-parallele-werelden-en-tussenruimtes/

Rogier Brom
 is coördinator van onderzoek en uitvoerend onderzoeker bij de Boekmanstichting